

Doğu Akdeniz'in Değişmeyenleri Ve Son Gelişmeleri Anlamak

Prof. Dr. Altan Çetin*

Anlaşılamayan her coğrafya ile buna dair tarihi süreç şaşırtıcı bir şekilde acıları ve sıkıntıları tekrar etmeye, yaşatmaya mahkûm eder üstündekileri. Bunun tam tersi de “okuryazar” olanlar için mümkündür elbette. Değişmeyenleri vardır bir coğrafyanın. Anadolu, Suriye ve Mısır Doğu Akdeniz’i çevreleyen üç ana kara. Kıbrıs bu çerçevenin tam ortasında bir strateji köprüsü. Buraları tehdit veya taciz etmek isteyenlerin değişmeyen duraklarından birisi. Bu coğrafyanın üç parçası da doğu veya batı istikametindeki saldırıların tarih boyunca her zaman hedefi olmuştur. İlginç olan ise bu durumun parçası olduğumuz bir tarihi zeminde tekrarlanıp duruyor olmasıdır.

Ortaçağlardan buralara bakıldığında Haçlı Seferleri çağı bu jeostratejisinin okunabileceği en önemli olaylardan biridir. Haçlılar ilk saldırılarını bilindiği üzere Anadolu üzerinden başlatırlar. Amaçları sözde Kudüs’e varmaktır. Bu, siyasi amaçlı askeri seferlerin görünen kutsalla estetize edilmiş kılıfıydı. Asıl amaç bölgede kurulacak hegemonya ve sömürü idi. İlk üç Haçlı seferi sonucunda artık onların tabiriyle “Türkiye” haline gelmiş olan Anadolu’dan bir sonuç çıkaramayacağını gören dönem Avrupası bu sefer deniz üzerinden doğrudan Akka odaklı olarak Suriye üzerinden ilerlemeye başladı Özellikle 1187’de Kudüs’ün Müslümanların eline geçmesinden sonra kapanan Anadolu geçidinin yerini deniz yolu almıştı. İşte bu seferlerden birisinde (3. Sefer) İngiliz Kralı Richard Kudüs’e yardıma giderken Kıbrıs’ı da o devrin Bizans idarecilerin alivermişti. Ve seferler bundan sonra Selçuklu idaresindeki Anadolu’da Eyyubi ve daha sonra Memlûk idaresindeki Suriye ve Mısır’a yönelecekti. Suriye’de de ümidini yitiren Haçlılar Fransa Kralı Louis ile bu sefer Mısır’a 1254’te doğrudan sefer düzenleyeceklerdi.

Doğu Akdeniz’in tüm kıyıları ve karaları görüleceği üzere saldırıdan tedricen nasibini almıştır. Haçlı seferlerinin oluşturduğu Doğu Akdeniz’e dair bu stratejik akıl daha sonraları da bölgenin değişmeyen jeopolitik ve ekonomiği nedeniyle tekrarlana gelecektir. O dönem

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Selçukluklar, Eyyûbîler ve Memlûkler idaresindeki güçlü siyasi ve askeri yapılar bu saldırıları boşa çıkarıp Memlûkler döneminde Haçlı varlığını tüm Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'tan atacaktı. Ancak bu tarihi zemin uluslar arası ilişkilerde sürüp gidecek bir stratejik aklın tekrarını da ortaya çıkaracaktır. Güç dengeleri, bağlamlar ve gerilimler zaman zaman bölge devletlerinin zaman zamanda dışarıdan gelen müstevlilerin lehine esecektir.

İlk Haçlı Seferleri sonucu kurulan Kudüs Haçlı krallığı Selahaddin Eyyûbî eliyle tarihe mal edilecektir. Bu öyle bir olaydır ki bu şehre kan ve şiddetle giren Haçlılara unutulmaz bir insanlık dersi verilerek şehre girilecektir. Bunun daha sonra diğer bir benzeri 4. Haçlı seferinde yerle bir edilen İstanbul'a Fatih Sultan Mehmed'in girişinde de görüleceği gibi şiddete şiddetle karşılık vermeyen ancak gücünün sembolik icrasını yürütmekten de geri durmayan bir akıl işleyecektir. Tekerrür eden şiddet gibi işleyen akla göre merhamette tekerrür etmektedir. Ancak her ne hikmetse bu Kudüs olayı batılı zihinlerde öyle bir komplekse yol açmıştır ki ileride bahsedilecek olan 19. asır olaylarının sonrasında Kudüs'e giren İngiliz ve Fransız komutanlar Selahaddin Eyyûbî'nin türbesine giderek geri döndüklerini söylemeden edemeyeceklerdir. Bu hadise bahsedilen stratejik konumlanışın en güncel durumu olarak okunmalıdır.

Haçlı Seferlerinin klasik çağı sonrasında da Doğu Akdeniz benzer mantalite ile saldırılara maruz kalmıştır. Bunun en bariz örneği 1365 tarihli İskenderiye faciasıyla bitenidir. Kıbrıs'a o dönem hakim olan Haçlılar müttefikleriyle birlikte düzenledikleri bir saldırı ile kendilerince en büyük güç merkezine darbe vurmaya çalışmışlardır. Sultan Zeyneddin II. Şaban el-Eşref (1363–1376) devrinde 3. Haçlı Seferinden itibaren (1192) Haçlı kuvvetlerinin bir üssü haline gelen Kıbrıs adası bahsedildiği üzere Lusignan hanedanının elinde bulunmaktadır. Kıbrıs hâkimleri adayı hem İslam ülkelerine düzenlenen seferlerde bir üs hem de Memlûk deniz ticaretini engellemek için bir merkez olarak kullanmışlardır. Müslüman ticaret gemilerine saldırarak stratejik olmak yanında, ticari ehemmiyeti de olan şehirlere hücum etmişlerdir. Adanın bu özel konumlanışına, sözde Kudüs kralı unvanı taşıyan babası IV Hugh'un yerine tahta geçen Pierre de Lusignan'ın (1359–1369) zamanın Haçlı ruhundan etkilenmiş fanatik yapısı da eklenince Mısır 1365'te Haçlı seferleri tarihinin en büyük ve tahripkâr saldırısına uğramıştır. Bu saldırının görünür sebebi ise Kıbrıs krallarının adet olarak Sur'da bulunan bir sütunun üzerine oturmasıyla krallık ritüelinin tamamlanması söz konusu iken Memlûklerin

buna izin vermediklerine dair bir rivayette de söz konusudur.¹ Pierre bundan önce 1361’de Antalya’ya saldırarak burayı ele geçirmiştir. Kral Rodos Şövalyeleri ve Ceneviz gemilerini ve Famagusta (Magosa)’dan yola çıkan 20 gemilik donanmayı da yanına alarak 12 günlük bir kuşatmadan sonra 12 Ağustos 1361’de burayı alarak buradaki Türkleri öldürür, şehir yağmalanır, burada Kıbrıs’a bağlı bir Latin Kilisesi de kurulur. Bu arada donanma kumandanı Jean de Sur Antalya’nın batısındaki Myra kasabasını işgal edip Teke Bey’e mensup garnizonu yenerek Roma ve Bizans döneminden beri orada olan ve Türklerin de dokunmadığı Aya Nikola Kilisesi ve mukaddes eşyalar yağmalanarak Aya Nikola’ya ait tablo da Kıbrıs’taki Aya Nikola Kilisesine taşınır. 1373’te Teke Bey geri alana kadar Kıbrıs Haçlılarının elinde kalmıştır.² Planlı bir saldırı düzeni izlediği düşünülebilecek olan Pierre stratejik ve ekonomik yönden son derece önemli gördüğü İskenderiye saldırısı öncesinde Paphos limanından ayrılarak 1362’de başladığı geziyle Avrupa ülkelerini dolaşarak Papa V. Urbanus ve Venedikten destek sağlamış, ayrıca Fransa Kralı II. Jean ve Almanlardan da destek sözü alarak, Memlûk Mısırına saldırı için asker ve savaş malzemesi toplamış, gizlilik içinde yürüttüğü seferin Suriye üzerine olacağı izlenimi vermek istemiştir.

Görüldüğü üzere Doğu Akdeniz yine tüm cihetlerden saldırıya uğramıştır. Anadolu, Suriye ve Mısır kıyıları medeniyetimiz bu müşterek suları İbn Haldun’un tabiriyle Frenklerin bir zamanlar tahta parçası bile yüzdüremeyecek hale geldikleri bu yerler bu saldırıları da püskürtmesini bilmişlerdi.

İşte 11 asırdan itibaren başlayan bu yapı 19. asırda kendini bir kere daha Doğu Akdeniz’de tekrar edecektir. Mısır, Tunus, Suriye ve Anadolu kıyıları 19. asır ve 20. asrın başlangıcında bir kere daha saldırıya uğrayacaktır. Başrolde yine Fransızlar ve İngilizler vardır. Bu sefer bölgeye hediye olarak bıraktıkları devlet ise İsrail olacaktır. Ve bir asır boyunca bölge halkları edilgen bir halde tarih dışı kalacaklardır. Mısır, Suriye ve Anadolu derin bir sessizliğe, vurdumduymazlığa ve çaresizliğe gömülecektir. Mısır ve Türkiye’nin bugünlerde gösterdikleri tavra bu tarihi arka plandan baktığımızda tarihin kendi mecrasına dönerek bölgede yeniden bir doğu Akdeniz kalkanı mı kuruluyor sorusu akıllara gelmektedir. Zira Suriye olayının neden bu kadar zora girdiğinin cevaplarından birisi de bu denklemde yatmaktadır. Bölgede

¹P. M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, (Çev. T. Akad), İstanbul, 2007 ,96, 114.

² Osman Turan, “Ortaçağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri”, *Türkler ve İslamiyet*, İstanbul, 1993, s.142, 143; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 263–264.

kurgulanacak yeni bir şekillenme başta İsrail olmak üzere onun muhtelif krizlerle boğuşan siyasi ve iktisadi partnerlerini iyice zora sokabilecektir. İran'ın devre dışı kalması muhakkak olan bu şiddet sarmalında İsrail müsamesesini sürdüreceği yeni bir ortak bulamazsa oldukça sıkıntıya düşecektir. Doğu Akdeniz'in bu tarihi ve coğrafi realitesi coğrafya ve onun üstündekilere geçmişi hatırlama misyonunu yüklemektedir. Nietzsche'nin ifade ettiği gibi *"Bir kimse tarih olaylarını ortaya çıkararak ve tarih-dışı olarak adlandırılan o anlamı bulup çıkaracak bir sezgide olsa tarih-üstü bir görüşe de yükselebilir. Böyle bir insan tarihi yapmaya katılmayı istemez, hayır der zira o bilir ki geçmiş ve bugün bir ve aynıdır. Tarihin yapısı o çokluk içinde değişmeden duran, değişmez bir değeri olan ve aynı anlamı taşıyan bir öz içerir. Burada amaç tarihi yaşamın ereğine çekmektir."*³ Bugün Türkiye ve Mısır arasındaki bu yakınlaşma emareleri tarihi ve medeniyete dair müştereklerin söz konusu edilmesiyle şüphesiz takviye edilecektir. Ancak bundan daha önemlisi siyasi ve iktisadi realitelerin kurumlaşarak devreye girebilmesidir. Mısır ciddi sorunlara gebe bir ülkedir. Türkiye ise kendi içindeki etnik çelişkiyi yaşamaya devam etmektedir. Suriye belirsiz bir ateş topu halinde kimin kucağına düşeceği belli olmadan yuvarlanmaya devam etmektedir. Bu bakımdan bölgedeki ilişkilerin daha etkin siyasi ve iktisadi karşılıkları olan yapılara dönüşmesi, herkesin şapkasını önüne koyup düşünmesi, daha önceki bir yazımızda işaret edilen⁴ Mevlana'dan bize ulaşan prensiplerle hareket edilmesi, fevri ve duygusal hareketlerden ziyade bölgeyi kalkındırmaya ve aydınlatmaya yönelik gündelikçi olmayan bir aklın işlemesi zaruridir. Bu ilişkilerin gelişmesinde siyasilerin ilişki kapılarını açması kadar akademisyen, sivil toplum, aydın ve sanatçı gibi zümrelerin temasa geçerek bu ilişkileri derinleştirmesi ve nihayetinde turizm gibi vesilelerle halkların buluşması geniş tabanda sağlamalıdır. Bu mana da Türkiye'nin bölgedeki diplomatik misyonları çok titizlikle seçilmeli gelenekse dış politika mantalitemizi aşamayan iş tedvirinden başka bir faaliyete aklı ermeyen, gittikleri ülkelerin dilini bilmeyen ve önemsemeyen bir temsille siyasilerin ettikleri o büyük lafların gerçeğe tekabül etmesi son derece zordur. Siyasi diplomasi kadar kültür diplomasisinin kurumları yoğun ve derin bir şekilde işletilmesi zaruridir.

³ F. Nietzsche, *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine*, (Çev. Nejat Bozkurt), İstanbul, 2005, s. 45.

⁴http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4116/arap_baharinda_turk_-_arap_iliskilerini_oryante_etmek_ya_da_kavramlarin_bahari

Bu yazının işaret etmek istediği tek Őey değişmeyen Őeylerin varlığına dair farkındalık oluŐturmadır. Argümanlar açık ve tarihte ortadadır. Düne dairler bugünü bugün ise yarını inşaya devam etmektedir. Coğrafyamızın tarihi derinliğini ve muhataplarımızın bu derinliğin neresinde nasıl durdukları ve hareket ettiklerini doğru anlamadan güncel teorilerle olup biteni anlamaya çalıŐmak zaman kaybından başka bir Őey değildir. Tarihin çağrısına kulak vermeyi ve onu doğru okumayı baŐaranlar için imkânlar ortadadır.

Bu dizeyi veriyorum sana, belki

Güçlü kuzey rüzgârıyla yelken açan adım

Uzak zamanlara varır, biraz ünle

Ve bir rüyayı taşır ruhlara diye;

Böylece sen de, tıpkı eski bir söylencedeki gibi,

Etkileyebilirsin okuru sanki bir santurun nađmeleriyle.⁵

⁵ Benjamin, Walter, *Pasajlar*, (Çev. Ahmet Cemal), İstanbul, 2007, s. 183.